

ОБ'ЄКТ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Тараненко М.М.,
аспірант кафедри теорії права і держави
ФСП, НТУУ «КПІ»

В статье дается характеристика объекта массовых беспорядков. В частности, общественного порядка и общественной безопасности.

The article describes the object of the riots. In particular, social order and public security.

В статті дається характеристика об'єкта масових заворушень. Зокрема, громадського порядку та громадської безпеки.

Ключові слова: масові заворушення, об'єкт злочину, громадський порядок, громадська безпека.

Кримінальна відповідальність за масові заворушення (стаття 294), передбачена у розділі XII Особливої частини чинного Кримінального кодексу України, який має назву "Злочини проти громадського порядку та моральності". Вказаний розділ об'єднує за своїм родовим об'єктом близькі, але різні за своїми видовими об'єктами групи злочинів. Серед них є такі, що посягають на громадський порядок, і такі, що посягають на моральність.

Як наслідок, таке єднання робить проблематичним для дослідників визначення громадського порядку, коли в його зміст вкладають захист моральних або звичаєвих вимог. Дійсно, таке поняття як моральність за етимологією, походженням, природою та правовим змістом суттєво відрізняється від сутності громадського порядку. Цілком логічно, що сучасний законодавець розглядає її як самостійний об'єкт кримінально-правового захисту. Однак, громадський порядок в Україні, на наш погляд, регулюється виключно правовими нормами – конституційними, кримінально-правовими, адміністративними тощо і в жодному разі не моральними, звичаєвими чи іншими. Інакше в такому випадку порушується відомий принцип – немає покарання без вказівки на те в законі, а захист моральних, звичаєвих та інших відносин, таким чином, є сферою кримінально-правового захисту моральності.

Враховуючи, що предметом дослідження даної роботи є такий злочин, як масові заворушення, слід чітко наголосити, що не моральність, а саме громадський порядок у тій його сфері, що тісно пов'язана з суспільними відносинами, які забезпечують обстановку громадського спокою і поведінку громадян, що відповідає закону в різних сферах соціальних взаємовідносин, і є об'єктом зазначеного злочину.

Варто зазначити, що повний зміст поняття «громадський порядок», на жаль, до кінця не визначений в теорії кримінального права, тому й спричиняє цілком закономірні дискусії вчених щодо його тлумачення. На наш погляд, дана проблема потребує свого логічного вирішення. Адже детальне наукове визначення поняття «громадський порядок» має не лише теоретичне, а й суттєве практичне значення.

Як цілком слушно зазначає І.М. Копотун, правильне трактування поняття «громадський порядок» зумовлено наступними обставинами:

По-перше, точне визначення поняття громадського порядку, його місця та значення в державному будівництві необхідно для розв'язання цілої низки проблем правового регулювання суспільних відносин (зокрема, при відмежуванні адміністративних правопорушень від кримінально-караних).

По-друге, таке визначення важливе для вирішення питання про ступінь суспільної небезпеки посягання на громадський порядок та її правової кваліфікації. Так, наприклад, в одних випадках за дії, що порушують громадський порядок, законом передбачено кримінальну відповідальність, а в інших – адміністративну. Окрім цього, у ряді випадків за порушення громадського порядку вживають заходи також громадського впливу – обговорення в трудових колективах тощо.

По-третє, уніфіковане визначення поняття громадського порядку має важливе значення при вирішенні питань щодо чіткого розподілу компетенції державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у сфері охорони громадського порядку [20, 18].

Мусимо констатувати, що в юридичній літературі і в умовах сьогодення так і не склалось єдиної загальноприйнятої думки вчених щодо визначення поняття «громадський порядок». Зрозуміло, що таке науково обґрунтоване визначення має важливе значення для захисту зазначеної сфери суспільних відносин відповідними нормами кк України. Звернення ж до чинних норм конституційного та кримінального законодавства не дозволяє дослідникам дійти остаточного висновку про те, що саме слід розуміти під поняттям «громадський порядок» і на кого саме покладено обов'язок з його безпосередньої охорони та забезпечення на практиці.

Варто також зауважити, що одна частина авторів ототожнює поняття «громадський порядок» з поняттям правопорядку чи порядком суспільних відносин [29, 40-44], друга під громадським

порядком розуміє певну поведінку людей у громадських місцях [7, 7], третя пов'язує його з суспільними відносинами, які забезпечують створення нормальних умов для життя і діяльності громадян, підприємств, установ, організацій тощо [26, 212].

Окрім вищезазначеного, окрема група дослідників, зокрема, б.г. баланик [1, 18], і.п. голосніченко [13, 4-11], і.м. даньшин [12, 68], в.в. лазарев [27, 11-12], с.с. яценко [38, 7-29] та інші у своїх розвідках розглядають поняття громадський порядок в двох значеннях: у широкому та вузькому (спеціальному) розумінні. Інші автори, наприклад, в.в. борисов [5, 58], а.в. таланов [36, 5-19], в.м. дмитрук [15, 80-83], в.т. дзюба [14, 15-18] трактують його однозначно, не поділяючи його на види.

Зокрема, громадський порядок у широкому розумінні містить в собі всю систему суспільних відносин, що виникають внаслідок дотримання та реалізації соціальних норм, принципів, ідей, які діють у суспільстві в усіх сферах життя та є суспільно необхідними та найбільш важливими для даного економічного і політичного устрою, поведінки громадян, державних організацій та громадських об'єднань [3, 65].

Зокрема, на думку п.ф. гришаєва, громадський порядок охоплює всі суспільні зв'язки й відносини: «під громадським порядком слід розуміти порядок, що регулює відносини між членами суспільства, відповідно до якого кожний з них зобов'язаний дотримуватися правил у суспільстві, які закріплені як у правових нормах, так і в нормах моралі» [9, 5].

За словами і.м. даньшина: «громадський порядок – це порядок вольових суспільних відносин, що складаються в процесі свідомого та добровільного дотримання громадянами встановлених у нормах права та інших нормах неюридичного характеру правил поведінки в галузі спілкування, чим забезпечують злагоджене та стійке спільне життя людей в умовах розвиненого суспільства» [12, 68].

В.т. дзюба переконаний, що визначення громадського порядку у вузькому розумінні фактично зводить його до системи суспільних відносин, що складаються лише у сфері забезпечення нормальних умов відпочинку, побуту і спокою в громадських місцях. На його думку, громадський порядок – це доволі широка правова категорія, яку складають: правопорядок, державний порядок, порядок управління з одного боку; звичаї, етичні і моральні правила поведінки – з іншого. Як наслідок, він робить досить категоричний висновок – немає підстав для «вузького» тлумачення такої категорії як громадський порядок [14, 15-18].

Досить розгорнуте визначення громадського порядку запропонував й м.й. коржанський.: «громадський порядок не може бути об'єктом одного злочину. Громадський порядок – це порядок, що існує у даному суспільстві, тобто вся система його визначальних суспільних відносин. Громадський порядок включає правопорядок у цілому, охоплюючи і громадську безпеку, і громадський спокій, і здоров'я населення, й інтереси особи та інші суспільні блага, що охороняються кримінальним законом» [21, 50; 54].

На наш погляд, найбільш аргументоване і змістовне (якщо відкинути колишні радянські ідеологічні нашарування) визначення громадського порядку в широкому розумінні запропонував с.с. яценко. На його думку, громадський порядок як соціально-правова категорія являє собою стан визначених соціалістичним базисом соціально значимих, таких, що відповідають потребам суспільного будівництва вольових суспільних відносин, які урегульовані виражаючими волю трудящих соціальними нормами правового і не правового характеру, і характеризуються обстановкою громадського і особистого спокою, повагою до громадської моралі, узгодженістю і структурною організованістю соціальних зв'язків учасників суспільного життя, внаслідок чого створюються сприятливі зовнішні умови суспільно корисної діяльності, відпочинку і побуту людей, включаючи сферу спілкування в публічних місцях» [38, 27-28].

Водночас, варто зазначити, що в теорії кримінального права поруч з прибічниками розуміння громадського порядку в широкому розумінні, значна частина дослідників трактує поняття цієї правової категорії у вузькому розумінні. Вони вважають, що громадським порядком є обумовлена інтересами всього народу, врегульована нормами права система суспільних відносин, що складаються, головним чином, у громадських місцях, а також суспільних відносин, що виникають і розвиваються поза громадськими місцями, але за своїм змістом забезпечують охорону здоров'я, честі громадян, зміцнення народного надбання, громадський спокій, створення нормальних умов для діяльності підприємств, установ і організацій [18, 7].

Окрім науковці під громадським порядком розуміють не всю систему суспільних відносин, а лише один з її основних елементів – стан спокою, тиші та благопристойності в громадських місцях [16, 46]. Так, н.ф. кузнецова поняття «громадський порядок» вживає у розумінні закріпленого в нормах права й моралі певного порядку відносин у громадських місцях, сукупності видів і форм поведінки громадян у суспільстві [24, 37]. А.в. серьогін характеризує громадський порядок як урегульовану нормами права та іншими соціальними нормами систему суспільних відносин, встановлення, розвиток та охорона яких забезпечують підтримку стану суспільного та особистого спокою громадян, повагу їхньої честі, людської гідності та суспільної моральності [35, 4]. Ну думку в.і. осадчого, громадський порядок – це стан суспільних відносин, що складається у громадських та

будь-яких інших місцях внаслідок поведінки людей, і який реально відображає відповідність такої поведінки вимогам соціальних норм, що їх регулюють. При цьому стан суспільних відносин, що складається з будь-яких інших місцях, характеризує громадський порядок лише за умови його впливу на стан суспільних відносин, який створюється у громадських місцях [30, 15].

Як бачимо, викладені дослідниками точки зору в цілому відображають цілий спектр різноманітних поглядів на сутність і зміст поняття «громадський порядок». Але їх принципова відмінність може полягати лише в тому, що в наведених наукових дефініціях це поняття та зазначені його головні ознаки виступають, як правило, лише в різній послідовності та комбінаціях.

Виходячи із вищезазначеного, констатуємо, що прибічники концепції трактовки громадського порядку у широкому сенсі розуміють під ним всі суспільні відносини, урегульовані як правовими нормами, так і нормами моралі, звичаями, традиціями та іншими соціальними важелями. При цьому дотримання і реалізація всіх діючих у суспільстві (у всіх сферах життя) соціальних норм повинні підтримуватися як громадянами, так і державними органами та громадськими організаціями.

Однак, таке визначення, носить надто загальний характер і не відображає належним чином суть специфічних для даного явища ознак і не дозволяє чітко встановити, які ж сторони суспільного життя, який порядок відносин між людьми потрібно захищати, протидіючи правопорушенням.

На наш погляд, більш обґрунтованим і виваженим є розуміння громадського порядку у вузькому значенні, де громадський порядок містить в собі не всю систему врегульованих соціальними нормами суспільних відносин, а лише певну їх сукупність та ті відносини, які виникають у різних сферах життєдіяльності людини.

Аналіз наведених вище визначень дає нам змогу зробити висновок, що громадський порядок, як об'єкт масових заворушень – це урегульована нормами права та взята під охорону закону про кримінальну відповідальність сукупність суспільних відносин, що формуються у сфері забезпечення нормальних умов праці, відпочинку, побуту і спокою громадян. На нашу думку, таке визначення сутності громадського порядку має також важливе практичне значення, сприяючи подальшому вдосконаленню правового регулювання громадського порядку, поліпшенню діяльності державних органів і громадських організацій. Водночас дана дефініція має й певні теоретичні переваги, тому що дозволяє чітко виділити окремі елементи громадського порядку, які у своїй сукупності дають можливість логічно визначити і коло складових його суспільних відносин.

Крім основного безпосереднього об'єкту масових заворушень, яким є громадський порядок, виокремлюють додаткові обов'язкові об'єкти цього злочину – залежно від конкретної форми його прояву, наприклад, життя та здоров'я особи, конституційні права людини і громадянина, власність, порядок управління або громадська безпека [39, 878].

Особливий інтерес науковців в зазначеному контексті викликає «громадська безпека», яка являє собою відносини, пов'язані з відверненням або ліквідацією шкідливих для життя і здоров'я людини наслідків, що спричинені небезпечною для оточуючих поведінкою людей або дією стихійних сил природи [31, 136].

Аналізуючи зазначену правову дефініцію, варто наголосити, що таке поняття як "безпека" по-різному трактується у вітчизняному законодавстві та юридичній науці. За останні десятиліття воно дедалі частіше зустрічається в законодавчих актах, наукових працях, документах, на сторінках періодичних видань. Зокрема, конституція України виокремлює три головні різновиди безпеки: "безпека громадянина" (стаття 3), "громадська безпека" (статті 16, 36, 39, 92), "безпека держави" (статті 18, 37, 106) [19, 32]. На думку науковців, безпека в широкому розумінні — це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішньої і внутрішньої загрози [36, 207].

Однією із складових внутрішньої безпеки є громадська безпека. У сучасній юридичній літературі можна зустріти різні точки зору на розуміння поняття «громадська безпека». Аналіз наукових дискусій, які активно ведуться навколо зазначеної проблеми, говорить про цілковиту відсутність певної уніфікованої позиції в поглядах дослідників щодо цього питання.

Зокрема, л.м. розін, досліджуючи сутність громадської безпеки, визначає її як "систему суспільних відносин, що формуються у відповідності з правовими нормами, з використанням об'єктів, які становлять підвищену небезпеку для суспільства в разі настання особливих умов, в зв'язку з стихійними лихами або іншими особливими умовами" [34, 80].

Схожої позиції дотримується в.м. безденежних, який під громадською безпекою розуміє систему відносин, що виникають при належному дотриманні техніко-юридичних норм, встановлених державою з метою охорони життя і здоров'я людей, майна від можливих негативних впливів джерел підвищеної небезпеки і стихійних сил природи [2, 20].

Існують й інші погляди науковців щодо трактування поняття громадська безпека. Одні з них визначають громадську безпеку, як сукупність суспільних структур і заходів, спрямованих на забезпечення і реалізацію основних прав і свобод людини, її життєво важливих потреб та інтересів. Такий погляд висловлює, зокрема, с.в. лікарєв. Інші вчені ведуть мову про основні складові елементи національної безпеки, яка поєднує: систему захисту суспільства, людини від злочинності,

корупції, тіншової економіки, інших форм антисоціальної поведінки, скоординовану діяльність різних соціальних суб'єктів із запобігання різним негативним соціальним наслідкам переходу країни на ринкову економіку, зростанню безробіття, збільшенню розриву рівня розвитку різних соціальних прошарків суспільства, погіршенню стану малозабезпечених верств населення, комплекс заходів з припинення соціальної напруженості в суспільстві у зв'язку з міжнародними, конфесійними, територіальними, політичними, економічними та іншими конфліктами. Таке наукове визначення змісту поняття «громадська безпека» дає в.а. порк [4, 198].

На думку в.в. гуціна, громадська безпека являє особливий стан, викликаний надзвичайними ситуаціями, суспільними відносинами, що регулюються системою правових, організаційних і юридично-технічних норм з метою попередження, припинення і ліквідації (локалізації) потенційної і реальної загрози життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави [10, 29].

На наш погляд, у процесі дослідження об'єкту масових заворушень категорія «громадська безпека» потребує проведення порівняльного аналізу з найбільш близькою до неї за своєю значимістю категорією, якою є громадський порядок, до змісту якої окремі науковці включають і громадську безпеку. Зокрема, о.н. горбунова зазначає, що суспільні відносини, які створюють у державі обстановку спокою та безпеки, становлять систему вольових суспільних відносин, сукупність яких можна назвати громадським порядком у вузькому змісті [11, 118]. Подібної точки зору дотримується й і.і. веремеєнко, який вважає громадський порядок певною правовою категорією, що обумовлена потребами розвитку суспільства. На його думку, це система суспільних відносин, що формуються і розвиваються в громадських місцях в ході спілкування людей, правове та інше соціальне регулювання яких забезпечує особисту та громадську безпеку громадян, і тим самим обстановку спокою, погодженості й ритмічності громадського життя [6, 27].

За словами с.с. Яценка, якщо громадський порядок реалізується в створенні обстановки громадського спокою, сприятливих зовнішніх умов життєдіяльності людей, що забезпечує нормальний ритм громадського життя, то суспільна безпека проявляється в створенні безпечних умов при використанні джерел підвищеної небезпеки та проведенні відповідних робіт пов'язаних з нею [38, 19].

Як відомо, чинний закон про кримінальну відповідальність передбачає посягання на громадський порядок (розділ хii) та громадську безпеку (розділ ix), тобто розміщує їх в окремих розділах особливої частини кк україни. Однак кодекс україни про адміністративні правопорушення, навпаки, на відміну від кк, у главі 14 що має назву «адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку» об'єднує склади правопорушень, об'єктом посягань яких є громадський порядок, а також і громадська безпека. В цьому контексті водночас зазначимо, що за кк азербайджану родовим об'єктом масових заворушень є громадський порядок, а видовим, навпаки, громадська безпека. Схожу позицію спостерігаємо за кк республіки киргизстан, російської федерації щодо визначення родових та видових об'єктів масових заворушень та хуліганства. На наш погляд, це зумовлено різною систематизацією норм особливої частини кримінальних кодексів згаданих вище пострадянських держав.

Окрім цього наголосимо, що не можна погоджуватись з положеннями окремих кримінальних законодавств, що видовим об'єктом масових заворушень є громадська безпека. В цьому зв'язку варто пригадати позицію сучасного російського вченого а.в. Куделіча, який прийшов до висновку про доволі невдале визначення глави 24 кк рф в розділі ix «злочини проти громадської безпеки та громадського порядку» та запропонував всі викладені в цьому розділі норми згрупувати в чотири самостійні глави: злочини проти основ громадської безпеки; злочини, що посягають на громадський спокій; злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил безпеки; та злочини, пов'язані з порушенням правил поведінки з небезпечними предметами, речами і матеріалами [28, 27].

Звичайно, таке поняття, як громадський порядок можна розглядати як у широкому, так і у вузькому розумінні [30, 27]. Але, як вже було зазначено вище, його широке тлумачення фактично нівелює самостійний правовий статус громадського порядку як окремого об'єкту кримінально-правової охорони.

Суттєві розходження між такими поняттями як «громадський порядок» та «громадська безпека» пов'язані, насамперед, з нормативними засобами врегулювання даних явищ. Громадський порядок досягається в результаті впорядкування суспільних відносин за допомогою всіх форм нормативного регулювання, тоді як громадська безпека – тільки з використанням правових і технічних норм [28, 87]. При цьому слід враховувати, що на формування зазначених визначень довгий час впливали соціально-політичні та ідеологічні важелі.

Окрім цього, вважаємо за доцільне розмежувати такі правові категорії, як громадський порядок і моральність. На перший погляд, вони подібні, оскільки обидві передбачені у назві розділу хii кк україни. Тобто вказаний розділ фактично визначає ці категорії як родові об'єкти відповідних злочинів. Як наслідок, це дає об'єктивні підстави окремим науковцям при визначенні громадського порядку вкладати у його зміст також і захист моральних або звичаєвих вимог. Так, в.а. Ломако вважає, що громадський порядок містить у собі цілий комплекс суспільних відносин, які забезпечують спокійні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності,

моральність, нормальний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті й у побуті [22, 364]. На нашу думку, в цьому випадку варто скоріше погодитися з і.м. Копотуном, що «моральність за етимологією, походженням та правовим змістом відрізняється від громадського порядку (про що неодноразово зазначалося в юридичній літературі), а отже, сучасний законодавець розглядає її як самостійний видовий об'єкт кримінально-правового захисту» [20, 22]. У зазначеному контексті цілком логічною і справедливою є, на наш погляд, і думка в.в. Кузнецова, який переконаний, що злочини, які посягають на суспільну моральність і громадський порядок, мають різну правову природу та потребують самостійної правової регламентації [23, 28].

Отже, підводячи підсумок, зазначимо, що громадський порядок є основним безпосереднім об'єктом масових заворушень. В якості додаткових обов'язкових об'єктів цього злочину вказується громадська безпека, громадська, а також життя і здоров'я особи, конституційні права людини і громадянина, власність, та порядок управління.

Література

1. Баланник Б.Г. Общественный порядок как объект охраны советской милиции // Права и свободы граждан и роль милиции в их обеспечении: Сборник науч. трудов МВШМ МВД СССР. – М.: МВД СССР, 1981. – с. 18;
2. Безденежных В.М. Социалистический общественный порядок: Сущность, структура и социальное значение. – М.: Академия МВД СССР, 1983. – с.20.
3. Беленький В.А. О сущности нарушенного общественного порядка // Вестник МГУ. – Сер. XII. Право. – 1970. – № 6. - с. 65
4. Бизнес и безопасность // С.В. Лекарев, В.А. Порк Толковый терминологический словарь. – М., 1995.- с. 198.
5. Борисов В.В. Соотношение общественного порядка // вопросы теории государства и права. – Саратов, 1976. – с. 58; Таланов А.В. Общественный порядок развитого социализма: Лекция. – М.: НИ и РИО Академиии МВД СССР, 1983. – с. 5-19;
6. Веремеенко И.И. Сущность и понятие ообщественного порядка // Советское государство и право. – 1982. - №3. - с. 27
7. Вознюк О. О. Поняття надзвичайного стану. Кримінально-правова характеристика групових порушень громадського порядку та масових заворушень / О. О. Вознюк // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 2002. – Вип. 1. – с.7
8. Григорьев В.Н. Расследование массовых беспорядков в условиях чрезвычайного положения. М., Юрайт. 2008. С. 5-14.
9. Гришаев П.И. Преступления против общественной безопасности- М.: ВЮЗИ, 1959. - с.5
10. Гуцин В.В. К концепции обеспечения общественной безопасности в чрезвычайных ситуациях // Сб. ГУООП МВД РФ. М., 1996. № 3., с. 29.
11. Горбунова О.Н. К вопросу об определении понятия общественного порядка в советской науке административного права// Вопросы государственного и административного права. – Т.ХІХ; Ч.2. – Иркутск, 1967- с. 118
12. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка – М.: Юрид. Лит., 1973. - с. 68
13. Голосніченко І.П., Шамрай В.О., Антюхов В.О., Іщенко Ю.В., Федорлян С.І. Охорона громадського порядку на дільниці: Навчальний посібник. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – с. 4-11;
14. Дзюба В.Т. Уголовно-правовая защита личности и деятельности работников милиции и народных дружинников: Учебное пособие – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1989. - с. 15-18
15. Дмитрук В.М. Понятие и сущность советского общественного порядка и его отграничение от общественной безопасности // Проблемы правоведения: Республиканский межведомственный научный сборник. Вып. 40. – К. «Вища школа», 1979. – с. 80-83.
16. Дурманов Н.Д. Уголовная ответственность за преступления против общественности, общественного порядка и здоров'я населения – М.: Госполитиздат, 1962 - с. 46
17. Дьяков С. В., Игнат'ев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления. М., Юрлитиздат. 1988. С. 109-111;
18. Еропкин М.И. Управление в области охорони общественного порядка – М.: Юрид. Лит., 1965 - с. 7
19. Коментар до Конституції України. К.: Ін-т Законодавства Верховної Ради, 1996, с. 32, 55-242.
20. Копотун І.М. Громадський порядок, як об'єкт кримінально-правової охорони: Дис. Кандидата юрид. Наук: 12.00.08 – К., 2008. - с. 18
21. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину: Монографія – Д.: Юридакад.МВС; Ліра ЛТД, 2007 - с. 50, 54

22. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010- с. 364
23. Кузнецов В.В Злочини проти громадського порядку та моральності(практ. Посіб.) за аг ред. В.І. Шакунова – К.: Паливода А.В., 2007 - с. 28
24. Кузнецова Н.Ф. Уголовная ответственность за нарушения общественного порядка – М.: Госюриздат, 1963 - с. 37
25. Куделич А.В. Уголовно-правовая охрана общественного порядка в современной России: дис. Доктора юрид наук: 12.00.08 –М., 2000. - с. 27
26. Куц В.М. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) / В. М. Куц, О. В. Кириченко. – К., Х. : Харків. юрид. ун-т, 2006. – 212 с.
27. Лазарев В.В., Попов Л.Л., Розин Л.М, Правовые основы обеспечения общественного порядка: учебное пособие. – М.; Акад. МВД СССР., 1987. – с. 11-12;
28. Ляпунов Ю.И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права – М.: Юрид литература, 1989 - с. 87
29. Ной И. С. Охрана чести и достоинства личности в советском уголовном праве / Ной И. С. – Саратов : Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1959. – с. 7;
30. Осадчий В.І, Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності – К.: Атіка, 2004 - с. 15
31. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 27 марта 1991 г. по делу Зайцева А. Ф. и других // Вестник Верховного Суда СССР. – № 9. – 1991. – С. 136
32. Придворов Н. А. Социалистическое право и достоинство личности / Н. А.Придворов // Советское государство и право. – 1996. – № 12. – с. 40-44;
33. Про заходи щодо вдосконалення охорони громадського порядку на вулицях та в інших громадських місцях : наказ МВС України від 1 серп. 1995 р. № 513 – К., 1995
34. Розин Л.М. Механизм административно-правового регулирования общественных отношений в сфере охраны общественного порядка. – М., 1985. – с. 80
35. Серегин А.В. Советский общественный порядок и административно-правовые средства его укрепления – М.: Юридическая литература, 1975.- с. 4
36. Таланов А.В. Общественный порядок развитого социализма: Лекция. – М.: НИ и РИО Академиии МВД СССР, 1983. – с. 5-19
37. Юридична енциклопедія. К., 1998. т. 1, с. 207
38. Яценко С.С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка: Сравнительно-правовой аспект. – К.: Вища шк., 1986. С. 7-29.
39. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. – 7ме вид., переробл. Та допов. – К.: Юридична думка, 2010. – 1288с.